

Historia på järnåldern

Synen på historien har alltid skiftat från en tid till annan. Den bild som man än idag ofta får av järnåldern via litteratur, konst och media är i mycket en tolkning av vår förhistoria skapad på 1800-talet. Järnåldern och dess historia är i det här fallet ett offer för ideologier och historieförfalskning.

Synen på järnåldern

Synen på järnåldern i Norden har skiftat mycket under århundradena. Under medeltiden sågs tiden före kristnandet, "sagotiden", som en mörk tidsålder, barbarisk och hednisk. Vikingarnas attacker på kloster och kyrkor levde kvar i kyrkans minne och eftersom det var i kloster som de flesta böcker skrevs så formades historien av kyrkans historiebild. Ett undantag är danske krönikören Saxo Grammaticus som på 1100-talet var nära knuten till ärkebiskop Absalon i Lund. Saxos far hade varit i tjänst hos kung Valdemar I och familjen torde ha varit mycket inflytelserik. Han nedtecknade ett omfattande verk *Gesta danorum* (Danernas bragder) i 16 böcker. I dessa skildras en sammanhängande dansk rikshistoria från äldsta tider till Knut VI:s tronbestigning 1187. De första nio böckerna behandlar sagotiden (dvs. järnåldern) och är baserade på muntlig tradition och en mängd citerade fornkväden. Skildringarna av 1100-talet uppvisar kritiklös beundran för Absalon och antipati för hans motståndare. Över huvud taget är hela verket i mångt och mycket otillförlitligt och särskilt framställningen av sagotiden utgör en härva av vilda konstruktioner till det danska fäderneslandets ära. Saxos härskarideal var den kraftfulle, spartanskt levande erövrarkungen och detta framhövdes bland de (danska) hjältar och kungar som han beskrev.

Under renässansen på 1400 och 1500-talet intresserade man sig åter för den antika världens, dvs. romarrikets och det antika greklands vetenskaper och ideal. I Norden ledde detta till en motreaktion under 1500-talet och försöken att finna en ännu ädlare historia över de nordiska länderna där någon antik kultur aldrig hade funnits. Lösningen blev att skapa en egen påhittad högkulturell förhistoria. De som ledde detta arbete var bröderna Johannes Magnus och Olaus Magnus, vilka levde på slutet av 1400-talet och början av 1500-talet. Johannes Magnus (Johan Månsson), som blev Sveriges siste katolske ärkebiskop, skrev ett stort historiskt verk, *Historia de omnibus gothorum sveonumque regibus* ("Alla göta- och sveakonungars historia"), vilket gavs

ut först efter hans död 1544 av hans bror. Han gjorde Jafets son Magog (vilka nämns i Bibeln) till Sveriges förste konung samt diktade upp åtta Erikar som skulle ha föregått Erik den helige och sju Karlar som skulle ha föregått Karl Sverkersson på tronen. Johannes Magnus gjorde alla kungar med namnen Erik och Karl till stora hjältar medan alla kungar med namnen Gustav, Östen och liknande beskrivs som blodtörstiga tyranner. Endast slutet av hans krönika är av något historiskt värde, men hans (delvis avsiktligt uppbyggda) uppfattning om hednatiden (dvs. järnåldern och hela förhistorien) har haft genomslag i historiesynen långt fram i modern tid. Ä

ven Johannes Magnus bror Olaus Magnus gav ut ett stort skriftligt verk om de nordiska folkens kultur och historia: *Historia de gentibus septentrionalibus* ("Historia om de nordiska folken").

Under 1600-talet skrev professor Olof Rudbeck d.ä. sitt verk *Atland eller Manheim* (ofta kallad *Atlantican*) vilken kom ut i fyra band åren 1679-1702. I dessa försökte han att bevisa att Sverige var all europeisk kulturs ursprungsland och att det var identiskt med Atlantis. Även han antog Johannes Magnus uppfattning att Sveriges förste konung varit Magog, Jafets son. Detta jättearbete fick liksom Johannes Magnus verk en normgivande betydelse för historiesynen under mer än tvåhundra år.

Götiska förbundet

Under 1700-talet blev de nationalistiska historieideologierna lite mer lågmälda för att under 1800-talet åter blomma upp. Då skedde en nyväckelse i nordisk romantik. I Danmark var det diktare som Ewald, Gruntvig och Oehlenschläger som ledde utvecklingen. I Sverige grundades det så kallade Götiska förbundet med Geijer, Tegnér, Ling och Adlerbeth som ledande namn. Götiska förbundet var ett sällskap som stiftades i Stockholm 1811 med syfte att återuppliva "de gamle göters frihetsanda, mannamod och redliga sinne". Man samlades i patriotisk väckelse efter förlusten av Finland 1809 och såg som en angelägen uppgift att forska i "Nordens fornhävd och sagor". En bestående insats gjordes inte minst med *Iduna*, en tidskrift "för den nordiska fornålderns älskare". Där publicerades för första gången en rad av Geijers och Tegnérers dikter i götisk anda, bland annat

ur Frithjofs saga. Man intresserade sig också för bruket av fornnordisk mytologi i bildande konst. Man visade vid en utställning t.ex. konstnären Bengt Fogelbergs skisser till hans kända monumentalskulpturer av Oden, Tor och Frej. Efter att Iduna slutat utkomma 1824 ebbade förbundets verksamhet ut för att formellt upphöra 1844, efter Adlerbeths död detta år. Även ute i Europa odlades intresset för nordisk forntid av diktare som engelsmannen Gray, tyskarna Herder och Klopstock och på franskspråkigt område av den schweiziske Mallet.

De nationalromantiska idealen fick även stor genomslagskraft inom arkitekturen under senare delen av 1800-talet. Framförallt ledde det till en speciell träbyggnadsstil, som i hög grad inspirerades av de norska stavkyrkorna och de nordiska sagornas beskrivningar av vikingarnas stora hallar.

Vikingen som symbol

Ett utmärkande exempel på hur götiska förbundet och den göticistiska synen på järnåldern har haft genomslag i historiesynen är bilden av vikingen och vikingatiden. Vikingen är numera en närmast beständig symbol för en nationell tillhörighet i Norden: i Sverige för svenskheten, i Danmark för det danska o.s.v. Återgivningen av vikingen speglar det som djupast rör sig i till exempel den svenska folksjälen i varje tid. Bilden av vikingen är ett resultat av ledande idéer under olika tider, inte bara under göticismens era. Den drömmande och ödesmättade hjälten kring sekelskiftet 1800 blev hundra år senare upptäckternas och vetenskapens man.

Under 1900-talets första hälft gestaltades vikingen som den blonde, ariske krigaren och användes av nazisterna som ideal i deras propaganda. Under 1900-talets senare hälft kom vikingen att fortsatt attribueras med styrka, dristighet och mannamod, jämsides med nya roller som EU-handelsman och ekobonde. Symboliken ändrar innehåll över tid. Synen på vikingen är också mycket stereotyp vad gäller kön. När man talar om vikingar rör det sig i de allra flesta fall om män. De kvinnor som levde i Norden under vikingatid marginaliseras som så ofta och jämförs alltid med männen. Det är t.ex. mycket ovanligt i litteratur, konst eller media att höra om kvinnliga gudinnor eller historiska personer. Den nordiska gudavärlden och de fornnordiska sagorna rymmer en stor mängd gudinnor och kvinnliga hjältinnor.

Arbetstips

- Diskutera hur man har skildrat historien i olika tider. Vilka har skrivit ned de historiska händelserna och vad var syftet med dem?
- Hur tror ni att vår samtidshistoria skildras och vilken uppfattning kommer man att ha om den här tiden i framtiden? Vilka händelser och aktiviteter kommer man att framhålla och vilka kommer att fördomas?
- Vilken bild har eleverna av järnåldern i allmänhet och vikingatiden i synnerhet?
- Vilken bild tycker de att de får av järnåldern via litteratur, konst och media? Stämmer denna med den historiskt ”korrekta” verkligheten?

Att läsa vidare

Det finns ganska lite skrivet om synen på vår förhistoria som inte är akademiska avhandlingar eller debattartiklar. Ett mycket bra undantag är den utmärkta boken *Rönndrövans Glöd – nygöticistiskt i tanke, konst och miljö under 1800-talet* av Bo Grandien.

Kulturmiljöer i länet

I Västmanland finns det framförallt ett järnåldersmonument som har råkat ut för omfattande historiska spekulationer: Anundshög vid Badelundaåsen utanför Västerås. Detta är Sveriges högsta gravhög från järnåldern och ligger mitt i ett omfattande och monumentalt gravfält från samma tid. Anundshög har kopplats samman med en mytisk sveakung från 600-talet vid namn Bröt-Anund, vilken nämns i Snorre Sturlassons Ynglingasagan från 1200-talet. Han skall enligt sagan ha dött i ett snöskred på ett ställe som kallades Himinhejd (oftast förknippat med Norge eftersom fjordar och branta berg nämns). Vissa fornforskare har dock velat se en koppling till sockennamnet Himmeta utanför Köping, och i så fall vore Ströbohögen att betrakta som Anunds gravhög. Den gängse traditionen utpekar dock i stället Anundshög som hans grav.

